EKVIVALENTLIK NAZARIYASINING TARJIMADA QO‘LLANILISHI

Murodillayeva Sarvinoz Qobiljon qizi
Samarqand viloyati, Tayloq tumani, Jumabozor mahallasi
sarvinozmurodillayeva97@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarjimashunoslik fanining asosiy nazariy tushunchalaridan biri bo‘lgan ekvivalentlik nazariyasining mazmun-mohiyati, shakllanish bosqichlari va tarjima jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Tarjimashunos olimlarning ekvivalentlik haqidagi qarashlari tahlil qilinib, formal, dinamik, semantik, pragmatik va funksional ekvivalentlik turlari tavsiflanadi. Shuningdek, badiiy tarjimada madaniy realiyalarni o‘girishda ekvivalentlik nazariyasining amaliy qo‘llanilishi yapon tilidan o‘zbek tiliga tarjima misolida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari ekvivalentlik tarjima sifati va adekvatligini ta’minlovchi muhim omillardan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Annotation. This article discusses the essence, stages of formation and significance of the theory of equivalence, one of the main theoretical concepts of translation studies, in the translation process. The views of translation scholars on equivalence are analyzed, and the types of formal, dynamic, semantic, pragmatic and functional equivalence are described. Also, the practical application of the theory of equivalence in the translation of cultural realities in literary translation is considered using the example of translation from Japanese into Uzbek. The results of the study show that equivalence is one of the important factors ensuring the quality and adequacy of translation.

Аннотация. В данной статье рассматриваются сущность, этапы формирования и значение теории эквивалентности, одной из основных теоретических концепций переводоведения, в процессе перевода. Анализируются взгляды исследователей перевода на эквивалентность, описываются виды формальной, динамической, семантической, прагматической и функциональной эквивалентности. Также рассматривается практическое применение теории эквивалентности в переводе культурных реалий в литературном переводе на примере перевода с японского на узбекский язык. Результаты исследования показывают, что эквивалентность является одним из важных факторов, обеспечивающих качество и адекватность перевода.

Kalit so‘zlar: ekvivalentlik, tarjima nazariyasi, badiiy tarjima, formal ekvivalentlik, dinamik ekvivalentlik, madaniy realiya, adekvat tarjima.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida tarjima xalqlar o‘rtasidagi madaniy, ilmiy va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Turli tillarda yaratilgan ilmiy va badiiy asarlarning tarjima qilinishi madaniyatlararo muloqotni ta’minlaydi hamda xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro tushunishni mustahkamlaydi. Shu bois tarjima sifati masalasi tarjimashunoslik fanining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Tarjima sifati ko‘p jihatdan asl matn va tarjima matni o‘rtasidagi muvofiqlik darajasiga bog‘liq bo‘lib, bu holat ilmiy adabiyotlarda ekvivalentlik tushunchasi orqali izohlanadi. Ekvivalentlik tarjima nazariyasining markaziy kategoriyalaridan biri sanaladi. U asl matn va tarjima matni o‘rtasidagi mazmuniy, uslubiy hamda kommunikativ munosabatlarni belgilaydi.

Tarjimashunoslikda ekvivalentlik masalasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng tadqiq etila boshlandi. Ayniqsa, Eugene Nida, J. C. Catford, Werner Koller, V. N. Komissarov kabi olimlarning ilmiy ishlari ushbu nazariyaning rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ularning tadqiqotlarida ekvivalentlikning turli darajalari va ko‘rinishlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Badiiy tarjimada ekvivalentlik masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki badiiy asar nafaqat axborot manbai, balki muayyan xalqning madaniyati, qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi estetik hodisa hamdir. Shu sababli tarjimon asarning mazmuni bilan bir qatorda uning badiiy-estetik ta’sirini ham saqlab qolishga intiladi.

Ekvivalentlik nazariyasining ilmiy asoslari

Tarjimashunoslikda ekvivalentlik tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Ayrim olimlar uni til birliklari o‘rtasidagi moslik sifatida tushunsa, boshqalari matnning kommunikativ vazifasi va ta’sirini saqlash bilan bog‘laydi.

Eugene Nida ekvivalentlik nazariyasini ishlab chiqishda muhim o‘rin tutadi. Olim tarjimada formal va dinamik ekvivalentlik tushunchalarini ilgari surgan. Formal ekvivalentlikda tarjimon asl matnning grammatik tuzilishi va leksik tarkibini imkon qadar saqlashga harakat qiladi. Dinamik ekvivalentlikda esa asosiy e’tibor tarjima matnining o‘quvchiga ko‘rsatadigan ta’siriga qaratiladi. Nida fikricha, muvaffaqiyatli tarjima o‘quvchida asl matn o‘quvchisiga yaqin taassurot uyg‘otishi kerak.

J. C. Catford ekvivalentlikni lingvistik nuqtayi nazardan tahlil qiladi. Uning fikricha, tarjima jarayonida til birliklari o‘rtasida turli siljishlar yuz beradi. Bu siljishlar grammatik, leksik va semantik darajalarda namoyon bo‘lishi mumkin. Shuning uchun har qanday tarjimada mutlaq moslikka erishish qiyin.

Rus tarjimashunoslik maktabi vakili V. N. Komissarov ekvivalentlikning besh darajasini ajratadi. Unga ko‘ra, tarjima jarayonida kommunikativ maqsad, vaziyat tavsifi, xabar mazmuni, sintaktik qurilish va til birliklari turli darajada moslashadi. Mazkur yondashuv tarjima jarayonining murakkabligini chuqurroq tushuntirish imkonini beradi.

Ekvivalentlikning asosiy turlari

Tarjima amaliyotida ekvivalentlik bir necha ko‘rinishda namoyon bo‘ladi.

Formal ekvivalentlik

Formal ekvivalentlik asl matn shaklini imkon qadar saqlashga asoslanadi. Ushbu usul ko‘proq rasmiy hujjatlar, ilmiy matnlar va diniy adabiyotlar tarjimasida qo‘llanadi. Biroq badiiy tarjimada faqat formal ekvivalentlikka tayanish ba’zan matnning tabiiyligini yo‘qotishi mumkin.

Dinamik ekvivalentlik

Dinamik ekvivalentlik tarjima matnining qabul qiluvchiga ko‘rsatadigan ta’sirini saqlashga qaratilgan. Bunda ayrim grammatik yoki leksik o‘zgarishlarga yo‘l qo‘yilishi mumkin. Zamonaviy tarjima amaliyotida ushbu tur keng qo‘llanadi.

Semantik ekvivalentlik

Semantik ekvivalentlikda asosiy e’tibor ma’noni to‘g‘ri yetkazishga qaratiladi. Tarjima qilingan matnda asl matnning mazmuniy yadrosi saqlanib qolishi lozim.

Pragmatik ekvivalentlik

Pragmatik ekvivalentlik o‘quvchi yoki tinglovchining qabul qilish xususiyatlari bilan bog‘liq. Tarjimon auditoriyaning madaniy va ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olgan holda matnni moslashtiradi.

Funksional ekvivalentlik

Funksional ekvivalentlikda matnning kommunikativ vazifasi saqlanadi. Asl matn qanday maqsadga xizmat qilgan bo‘lsa, tarjima matni ham shunday vazifani bajarishi kerak.

Badiiy tarjimada ekvivalentlik masalasi

Badiiy tarjima tarjimaning eng murakkab turlaridan biri hisoblanadi. Badiiy asarda til birliklari faqat axborot yetkazish vositasi bo‘lib qolmay, estetik ta’sir yaratish vazifasini ham bajaradi. Shu sababli tarjimon asarning mazmunini saqlash bilan birga uning badiiy xususiyatlarini ham qayta yaratishi lozim.

Badiiy tarjimada ekvivalentlikni ta’minlashga to‘sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri madaniy realiyalardir. Har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti, turmush tarzi va an’analari tilida o‘z aksini topadi. Bunday birliklar boshqa tilda to‘liq muqobilga ega bo‘lmasligi mumkin.

Masalan, yapon tilidagi senpai tushunchasi katta tajribaga ega bo‘lgan yoki yuqori kursda tahsil oluvchi shaxsni anglatadi. O‘zbek tilida ushbu birlikning aynan mos muqobili mavjud emas. Shu sababli tarjimon funksional yoki tavsifiy ekvivalentdan foydalanadi.

Yana bir misol sifatida tatami realiyasini ko‘rsatish mumkin. Bu yapon uylarida qo‘llanadigan an’anaviy qamish to‘shama bo‘lib, o‘zbek madaniyatida uning to‘liq muqobili mavjud emas. Bunday hollarda transliteratsiya va izohlash usuli qo‘llanadi.

Demak, badiiy tarjimada ekvivalentlik nafaqat lingvistik, balki madaniy omillar bilan ham bog‘liqdir.

Ekvivalentlik nazariyasining yapon-o‘zbek tarjimasidagi ahamiyati

Yapon va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lib, ularning grammatik tuzilishi, leksik tarkibi hamda madaniy asoslari sezilarli darajada farqlanadi. Shu sababli yapon tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida ekvivalentlik muammosi tez-tez uchraydi.

Haruki Murakami asarlarida uchraydigan madaniy birliklar, murojaat shakllari, ta’lim tizimiga oid tushunchalar va milliy urf-odatlarni tarjima qilishda ekvivalentlikning turli usullaridan foydalanishga to‘g‘ri keladi. Tarjimon bir tomondan asl matnning milliy koloritini saqlashi, ikkinchi tomondan esa o‘zbek kitobxoniga tushunarli bo‘lgan shaklni yaratishi zarur.

Shu nuqtayi nazardan ekvivalentlik nazariyasi yapon-o‘zbek badiiy tarjimalarida muhim metodologik asos vazifasini bajaradi. U tarjimonga tarjima strategiyasini tanlashda va murakkab madaniy birliklarni o‘girishda yordam beradi.

Xulosa

Ekvivalentlik tarjimashunoslikning eng muhim nazariy kategoriyalaridan biri hisoblanadi. U asl matn va tarjima matni o‘rtasidagi mazmuniy, uslubiy hamda kommunikativ muvofiqlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Zamonaviy tarjimashunoslikda formal, dinamik, semantik, pragmatik va funksional ekvivalentlik turlari keng qo‘llanilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, badiiy tarjimada mutlaq ekvivalentlikka erishish deyarli mumkin emas. Biroq ekvivalentlikning turli darajalaridan oqilona foydalanish orqali asarning mazmuni, badiiy-estetik ta’siri va milliy xususiyatlarini yuqori darajada saqlash mumkin. Ayniqsa, yapon tilidan o‘zbek tiliga tarjima jarayonida madaniy realiyalarni o‘girishda ekvivalentlik nazariyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nida E. A. Toward a Science of Translating. – Leiden: Brill, 1964.

2. Nida E. A., Taber C. R. The Theory and Practice of Translation. – Leiden: Brill, 1969.
3. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. – London: Oxford University Press, 1965.
4. Komissarov V. N. Teoriya perevoda. – Moskva: Visshaya shkola, 1990.
5. Fedorov A. V. Osnovy obshchey teorii perevoda. – Moskva: Filologiya tri, 2002.
6. Salomov G‘. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
7. Mo‘minov O. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2016.
8. Koller W. Introduction to Translation Studies. – Heidelberg, 2011.

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI
SAMARKAND STATE INSTITUTE OF FOREIGN LANGUAGES
1994